

vumą reikalingi, bet jie turi būti dabarties mokslo lygmeny. Reikėtų darbų ir technikos mokslų metodologijos klausimais. Redakcija ketina atsižvelgti į skaitytojų pareikštas pastabas.

* * *

1976 metų rugsėjo 24—25 dienomis Rygoje įvykusioje respublikinėje mokslinėje konferencijoje „Vientisos asmenybės formavimo sąlygos“ dalyvavo Kauno A. Sniečkaus politechnikos instituto Filosofijos katedros vyr. dėstytoja D. Kapačiauskienė ir šių eilučių autorius.

Konferencija suruošta Latvijos Valstybinio P. Stučkos universiteto Istorinio materializmo ir filosofijos istorijos katedros (vedėjas doc. P. Laizanas) iniciatyva. Konferencijos dalyvių, taip pat ir aukščiau minėtų mūsų respublikos atstovų pranešimų tezės buvo iš anksto paskelbtos ir išleistos atskira knygele¹.

Pirmasis konferencijos pranešėjas Leningrado Valstybinio A. Ždanovo universiteto prof. M. Kaganas atkreipė dėmesį į publicistinių lygmenį, kuris tebevy-

rauja etikoje, pedagogikoje; reikia siekti tikrai moksliško tyrinėjimų lygmens. Dabar veiksmingiausias sisteminis metodas, juo reikia remtis. Pastarasis teiginys tapo karštų diskusijų objektu po to, kai jį siekė paneigti E. Ožiganovas (Ryga). Šis oratorius teigė, kad sisteminis metodas netinkamas sociologijoje, o tuo labiau filosofijoje dėl šių disciplinų objektų sudėtingumo. D. Kapačiauskienė nušvietė dorovės vaidmenį, formuojantis vientisai asmenybei. Komunizmo dorovinis aspektas yra esminė jo, kaip tikslo, savybė. Visapusiškai išsivysčiusi asmenybė pasižymi universaliu, tikrai visuomenišku savo veiklos pobūdžiu. Vientisa asmenybė — tai dorovinga asmenybė. Jos formavimosi pamatas — komunizmo kūrimo praktika. Vienas iš aktyviausių konferencijos organizatorių doc. A. Millsas (Latvijos Valst. universitetas) aiškino sąvokas „vientisa, visapusiška, harmoninga asmenybė“. Tas aiškinimas taip pat sukėlė diskusijas. Apskritai pasakyti savo mintis turėjo progos ne viena dešimtis konferencijos dalyvių.

E. K r a k a u s k a s

NAUJOS DISERTACIJOS

B. Leskauskaitė

Aleksandro Dambrausko—Adomo Jakšto visuomeninės-filosofinės pažiūros²

Lietuvos visuomeninės filosofinės minties istorijoje XIX a. pabaiga—XX a. pradžia yra vienas sudėtingiausių ir prieštaringiausių laikotarpių, palikęs daugiasluoksnę dvasinę kultūrą, įvairias ideologines sroves ir galias filosofinių koncepcijų konfrontacijas. Praeities kultūros įvertinimas marksistinės metodologijos požiūriu teikia galimybę nustatyti visuomeninės filosofinės minties sąsajas, atskirų mąstytojų pozityvią vietą Lietuvos filosofinės minties raidoje. Todėl į respublikos filosofijos istorijos tyrinėjimą buvo įtrauktos žymaus to laikotarpio katalikybės idėjinio vado Aleksandro Dambrausko—Adomo Jakšto

(1860—1938) visuomeninės ir filosofinės pažiūros. B. Leskauskaitės disertacija yra dalis mokslinio darbo, kurį atlieka LTSR MA Filosofijos, teisės ir sociologijos skyrius.

Aktyvaus katalikiškosios buržuazijos ideologo A. Jakšto visuomeninės ir filosofinės pažiūros lig šiol nebuvo susilaukusios didesnių studijų. Jo teorinio palikimo nagrinėjimas yra svarbus ne tik filosofijos istorijos, bet ir šiuolaikinės ideologinės kovos aspektais. B. Leskauskaitė, nagrinėdama A. Jakšto palikimą, daugiausia dėmesio skiria konceptualiniam tyrinėjimo aspektui, siekdamą išryškinti idealistinius ir metafizinius jo pažiūrų pagrindus.

¹ Зг. Проблемы формирования целостной личности. Тезисы докладов межвузовской научной конференции. Рига, 1976.

² Filosofijos kandidato laipsnio disertacija, apginta 1975 m. birželio 24 d. VVU Istorijos fakulteto Mokslo laipsnių teikimo tarybos posėdyje. Mokslinis vadovas — filoso. k. doc. A. Gaidys; oficialieji oponentai: filoso. dr. doc. B. Genzelis, filoso. k. doc. J. Muireika; kolektyvinis recenzentas — Vilniaus pedagoginio instituto Filosofijos katedra.

Disertacijos struktūrą lėmė pagrindiniai A. Jakšto visuomeninių ir filosofinių pažiūrų aspektai ir dominuojančios jose problemos. Gerai supranta, kad vienoje disertacijoje neįmanoma išsamiai nušviesti įvairiapusiškos A. Jakšto kūrybos ir veiklos; disertantė pagrįstai apribojo savo temą, užsibrėždama ištirti katalikiškosios buržuazijos idejinio vado pasaulėžiūros formavimosi socialines ir idejines ištakas, metodologinius tų pažiūrų pamatus. Atrodo, visai pateisintas ir tinkamiausias logiško tyrinėjimo metodo pasirinkimas, nes disertantė sugebėjo realizuoti istoriškumo principą. Pažymėtina logiška disertacijos struktūra, jos dalių tarpusavio darna. Medžiaga disertacijoje pateikta nuosekliai, tikslingai išdėstyta ir suplanuota.

Pirmame disertacijos skyriuje nagrinėjamas A. Jakšto pasaulėžiūros formavimosi socialinės ir idejinės ištakos. B. Leskauskaitė argumentuotai konstatuoja, kad A. Jakštas išaugo iš klerikalinės (ir liberalinės) nacionalinio sąjūdžio terpės, o tai lėmė jo susitaikymo su carizmu politiką, „tautos vienybės“ idealus ir anti-unijinę politinę orientaciją. Kita vertus, jis, kaip Maironis, Tumas-Vaižgantas, buvo bažnyčios persiorientavimo Lietuvoje ideologas. Jis per katalikų bažnyčią pristabdė polonizaciją Lietuvoje, paruošė dirvą katalikų bažnyčios ryšiams su nacionalizmu, teorinius visų unijinių ryšių nutraukimo — ir per bažnyčią — pamatus. B. Leskauskaitė nuosekliai aptaria ir A. Jakšto pasaulėžiūros susiformavimo teorinius šaltinius. Disertantė nurodo, kad A. Jakšto religinė pasaulėjauta buvo palanki dirva katalikybės filosofijos įtakoms (ir tomizmui, ir spiritualistinei V. Solovjovo visuotinės vienybės sistemai, ir J. M. Hione-Vronskio mesianizmui). Veikiant katalikybės filosofijos modernizacijai (neoscholastikos, solovjoviškajam „visiško žinojimo“ modeliui, Hione-Vronskio mesianizmui), A. Jakšto mąstysenoje susiformuoja tomizmo, V. Solovjovo ir Hione-Vronskio doktrinų „sintezės“ idealas — jaktiškoji filosofijos samprata, kuri paliko pėdsaką visose jo pažiūrose. Kita vertus, katalikiškosios buržuazijos ideologo visa politinė ir kultūrinė veikla buvo griežtai paremta jo filosofine koncepcija.

Antrame skyriuje — „Mokslo ir tikėjimo santykio problema Jakšto filosofinėse pažiūrose“ — nagrinėjama pagrindinė jo filosofinės koncepcijos problema. Ypač vertingas šio skyriaus paragrafas „Gamtotyros filosofinė interpretacija“. Jame atskleistos nevaisingos A. Jakšto pastangos apginti mokslinio pažinimo ir religinio tikėjimo „harmonijos“ principą. Spręsdamas mokslinio pažinimo ir religinio tikėjimo santykį, A. Jakštas reiškiasi ir kaip mokslininkas, ir kaip teologas. Norėdamas paslėpti tikrąjį mokslo ir religijos prieštaravimų esmę, jų nesutaikomą kovą, siekdamas apsaugoti religiją nuo materialistinės pasaulėžiūros smūgių, jis atriboja mokslo ir religijos objektus. Kai jis samprotauja kaip mokslininkas, faktiškai apriboja mokslo sritį empiriniais faktais, tuo lyg ir priartėdamas prie pozityvizmo. Tačiau Jakštą mokslininką persveria Jakštas teologas, kuris teologizuoja gamtotyros duomenis, kad apgintų religinį pasaulėvaizdį, o teologiskam iracionalizmui suteiktų tariamą intelektualizmą. Disertantė parodo, kad katalikybės mąstytojas jau prieš 50 metų siekė suderinti darvinizmą su katalikybės dogmomis ir jomis jį paaiškinti. Šiandien itin prisimintinos šios Adomo Jakšto mintys. Oficialus oponentas, filosofijos mokslų daktaras B. Genzelis pažymėjo, kad ir dabar pasitaiko straipsnių, kuriuose skaitytojas įtikinėjamas, jog, esą, katalikų ideologai iš viso atmeta Č. Darvino mokslą.

Trečiame skyriuje — „Katalikiškoji apologetika Jakšto visuomeninėse pažiūrose“ — B. Leskauskaitė atskleidė pačias ydingiausias katalikiškosios buržuazijos ideologo vaidmens puses ir parodė, kokie nevaisingi tampa teoriniai tomistinės filosofijos principai, taikomi socialinių reiškinių paaiškinimui ir vertinimui. Čia pagrįstai teigiama, kad idealistinė metodologija ir A. Jakšto visuomeninės veiklos „prakticizmas“, t. y. poreikis ir siekimas skiepyti religinę pasaulėžiūrą liaudies masėse, lėmė jo visuomeninės veiklos antisocialistinį kryptingumą, jo veiklos neigiamą poveikį etinės, estetinės minties vystymuisi Lietuvoje. Kita vertus, disertantė atskleidė ir istoriškai pozityvius A. Jakšto veiklos momentus. Šia prasme itin svarbi B. Leskauskaitės išvada, kad katalikybės mąstytojas yra tartum jungia-

moji grandis tarp senosios filosofijos ir profesionaliosios filosofijos Lietuvoje. Be to, A. Jakštas prisidėjo prie lietuviškosios filosofinės terminijos kūrimo, kėlė ir populiarinio įvairias gamtos mokslo problemas. Nors šios problemos mąstytojo buvo sprendžiamos idealistiškai, bet jis atkreipdavo visuomenės dėmesį į jas, pažangių mokslininkų tarpe sukeldavo diskusijas ir taip tam tikru mastu stimulavo visuomeninės ir filosofinės minties raidą Lietuvoje.

Oficialūs oponentai filios. dr. doc. B. Genzelis, filios. k. doc. J. Mureika, kolektyvinis recenzentas Vilniaus pedagoginio instituto Filosofijos katedra teigiamai įvertino B. Leskauskaitės disertaciją.

R. Gudaitytė

V. Pikutis

Stasio Šalkausko filosofinės pažtūros¹

Mūsų krašto kultūriniame palikime, sukurtame šio amžiaus trečią—ketvirtą dešimtmetį, reikšmingą vietą užima Stasio Šalkausko teirinis palikimas. Pastarąjį sudaro veikalai ir straipsniai filosofijos, sociologijos, kultūros teorijos, pedagogikos, filosofinės terminijos ir kt. klausimais. S. Šalkauskis didelį pėdsaką paliko pirmiausia minėto laikotarpio Lietuvos filosofinės minties istorijoje.

Principinis lietuviškosios neoscholastinės filosofijos, jos svarbiausių atstovų, įskaitant S. Šalkauskį, įvertinimas duotas J. Macevičiaus, J. Žiugždos, R. Šarmaičio ir kitų autorių darbuose. Tačiau detalesnio S. Šalkausko filosofinio palikimo tyrinėjimo lietuviškoje tarybinėje literatūroje iki šiol pasigendame.

Klasikiniai lietuvių buržuazinės emigracijos sluoksniai ideologinėje kovoje, nukreiptoje prieš Tarybų Lietuvą, stengiasi visokeriopai pasinaudoti S. Šalkausko filosofiniu ir ypač sociologiniu palikimu. Jie tendencingai vaizduoja S. Šalkausko vaidmenį lietuvių kultūros raidoje, išaukština tokias jo teorinio palikimo idėjas, kurios nei moksliniu, nei ideologiniu požiūriais nėra pažangios. Masinės informacijos priemonėmis jie mėgina skleisti tas idėjas respublikos gyventojų tarpe.

Todėl V. Pikučio darbas, skirtas S. Šalkausko filosofinių pažtūrų analizei ir kritiniam įvertinimui, remiantis marksistine-leninine metodologija, yra reikalingas ir moksliniu, ir ideologinės kovos požiūriais.

Disertacijoje pirmiausia išnagrinėtas S. Šalkausko filosofinių pažtūrų formavimasis, jo pasaulėžiūros idėjiniai šaltiniai ir socialinės prielaidos. S. Šalkausko filosofinių pažtūrų evoliucija vyko religinės idealistinės filosofijos ribose nuo V. Solovjovo spiritualistinio panteizmo į tomistinį dualizmą. Disertantas siūlo S. Šalkausko filosofinėje veikloje skirti du laikotarpius:

1913—1919 m. laikotarpį, kai S. Šalkauskiui didelę įtaką darė rusų idealisto V. Solovjovo filosofija, kai savo darbuose jis taikė V. Solovjovo visuotybės filosofijos ontologines ir gnoseologines schemas, propagavo jo socialinį utopizmą;

1920—1940 m. laikotarpį, kai S. Šalkauskis nuosekliai laikėsi tomistinės metodologijos principų (net viešai atsiribojo nuo kai kurių idėjų, skelbtų pirmuoju laikotarpiu).

Būdingiausias subrendusio S. Šalkausko filosofinių darbų bruožas, kaip parodyta disertacijoje, buvo tai, kad juose liečiamos realios to laikotarpio filosofinės, politinės, etinės ir estetiškos problemos. S. Šalkauskis siekė įrodyti, jog teisingai išspręsti šias problemas įmanoma tik tomizmo metodologijos pagrindu. S. Šalkauskis aktyviau, negu kiti buržuazinės Lietuvos neoscholastai, įsijungė į Vakarų Europos neotomistų mėginimą papildyti tomizmą socialine problematika, paversti jį to meto žmogaus pasaulėžiūra.

Pagrindinė disertacijos dalis skirta S. Šalkausko filosofinėms koncepcijoms konkrečiai tyrinėti ir kritiškai vertinti. Nagrinėdamas S. Šalkauskį, kaip neotomistą, filosofines koncepcijas, V. Pikutis remiasi tuo, kad neotomizmo pagrindai tarybinėje ir užsienio marksistinėje literatūroje nuodugnai išnagrinėti. Todėl tik tais atvejais, kai S. Šalkausko koncepcija nukrypsta nuo neotomizmo, pateikiama probleminė kritika, leidžianti iškelti pozityvias alternatyvas. Tai atitinka dialektinės materialistinės metodologijos reikala-

¹ Filosofijos kandidato disertacija, apginta 1975 m. balandžio 16 d. VVU Istorijos fakulteto Mokslo laipsnių teikimo posėdyje. Moksl. vadovas—filios. dr. prof. I. Zaksas; oficialieji oponentai: filios. dr. doc. B. Genzelis ir filios. k. doc. A. Čedavičius.

vimus, keliamus nemarksistinių filosofinių koncepcijų kritikai.

Disertacijoje parodyta, kad S. Šalkauskio požiūris į filosofijos objektą, jo struktūrą ir funkcijas ortodoksiškai tomistinis, fideistinis. Apibrėždamas filosofijos objektą kaip būtį (universum) ir tradiciškai tomistiškai skirdamas materialųjį ir formaliųjį objektus, S. Šalkauskis manė esant filosofijos specifiką susijusią su formaliu objektu, t. y. materialus objektas turi būti tiriamas savitu aspektu. Jo nuomone — tai tyrimas visuotinės ir pirminės priežasties (causa prima) aspektu. Iš tokio supratimo išplaukia filosofijos struktūrinė schema, artima XVIII a. antrosios pusės neoscholastikai, tomistinis filosofijos funkcijų supratimas. Gnoseologinėje problematikoje pagrindinis dalykas darosi mokslo ir tikėjimo santykio problema. S. Šalkauskį pirmiausia ir domina tomistinės nuostatos — mokslo, filosofijos ir religijos tariamos harmonijos galimybės. Jis nuosekliai laikosi „metafizinio realizmo“ koncepcijos. Pažinimo proceso sampratoje mistifikuotas pažinimo subjektas, objektas ir jų santykis, deklaruotas principinis mokslo ir filosofijos pažintinių galimybių ribotumas, pažinimo proceso teleologiškumas ir intencionalumas. S. Šalkauskis nuosekliai gynė ir tomistinę tiesos sampratą, skyrė intologinę ir loginę tiesas. Intologine tiesa jis laikė būties ir idealių pirmavaizdžių, funkcionuojančių dieviškoje išmintyje kaip idėjos, atitikimą. Taip suprasta tiesa tuo pačiu yra gėris, turi autonominę galią, determinuoja

socialinius reiškinius. Tai svarbus metodologinis principas S. Šalkauskio sociologinėms pažiūroms, kurios originalesnės, negu ontologinės ir gnoseologinės pažiūros. Socialinei problematikai skirti pagrindiniai S. Šalkauskio darbai. Jis nagrinėjo platų savo laikotarpio socialinių klausimų ratą (socialinės tikrovės vertinimas, bendrosios kapitalizmo sistemos krizės pagrindų analizė, privačios nuosavybės reformų projektai, visuomenės klasinės struktūros, jos politinės organizacijos, nacionalinio klausimo, visuomenės auklėjimo ir kt. klausimai) ir stengėsi įrodyti, kad tik tomizmo principų pagrindu galima protingai juos išspręsti. S. Šalkauskis nuosekliai gynė idėją, jog būtina reikia pertvarkyti socialinę tikrovę, pasiūlė keletą „protingos“, „organinės“ visuomenės modelių. V. Pikučio disertacijoje nagrinėjami S. Šalkauskio socialinių pažiūrų metodologiniai principai, atskleistas jo socialinių teorijų utopiškumas ir klasinė prasmė: siekimas „ištaisyti“, pagerinti kapitalizmą, įrodyti, kad tam yra galimybių.

Disertacija baigiama S. Šalkauskio „kultūros filosofijos“, kaip neotomizmo bendrasociologinės teorijos, analize ir vertinimu.

V. Pikučio disertaciją teigiamai įvertino oficialieji oponentai: filos. dr. doc. B. Genzelis ir filios. kand. doc. A. Čedavičius.

Disertacijos pagrindu pasiūlyta parengti monografiją.

V. Radvilavičius